

PROJEKT ANTYKRÓLEWSKIEJ KONFEDERACJI LITEWSKIEJ Z 1788 ROKU

Maciej Kucharski

ABSTRACT

The article is devoted to the new historical investigations concerning the project of Anti-King Confederacy in Lithuania in 1788. The oligarchs opposing the King Stanisław August Poniatowski attempted to wreck his plan of making an alliance with Russia. Their plan was to establish in coordination with Prussia a confederacy outside the structures of Polish-Lithuanian Parliament. It is known that two Lithuanian oligarchs: Karol Radziwiłł (then the Voivode in Vilnius) and Michał Kazimierz Ogiński (the Commander-in-Chief of the Lithuanian Army) sketched a project of confederacy in Lithuania. Up until autumn 1788 both did not collaborate with the opposition and were very cautious in their political moves.

KEY WORDS: Anti-King Confederacy, Lithuania in 1788, Stanisław August Poniatowski, Russia, Prussia, Polish-Lithuanian Parliament, Karol Radziwiłł, Michał Kazimierz Ogiński.

ANOTACIJA

Straipsnyje pateikiami nauji istoriniai tyrimai apie 1788 m. antivaldovinės konfederacijos projektą Lietuvoje. To meto oligarchai, oponuodami karaliui Stanislovui Augustui Poniatovskiui, buvo suplanavę šalies aljanso su Rusija idėją. Koordinuodami šį projektą su Prūsijos karalyste, jie siekė sukurti konfederaciją, palikdami nuošalėje Lenkijos-Lietuvos parlamentą. Žinoma, kad tokio projekto metmenis buvo parengę du lietuvių oligarchai – tuometinis Vilniaus vaivada Karolis Radvila (Karol Radziwiłł) ir Didysis LDK etmonas Mykolas Kazimieras Oginskis (Michał Kazimierz Ogiński). Iki 1788 m. rudens jie abu buvo nusišalinę nuo veiklos opozicijoje ir didžiojoje šalies politikoje dalyvavo labai atsargiai.

PAGRINDINIAI ŽODŽIAI: antivaldovinė konfederacija, Lietuva 1788 m., Stanislovas Augustas Poniatovskis, Rusija, Prūsija, Lenkijos-Lietuvos parlamentas, Karolis Radvila, Mykolas Kazimieras Oginskis.

*Dr. Maciej Kucharski, University of Silesia (Uniwersytet Śląski) in Katowice
Faculty of Public Sciences, Institute of History
Bankowa str. 11, PL 40-007 Katowice, Poland
E-mail: mkuchar@saba.wns.us.edu.pl*

Wojna Rosji i Austrii z Turcją i zapowiedź zwołania wolnego sejmu wywołały największe od początku dekady ożywienie polityczne w Rzeczypospolitej. Magnacka opozycja podjęła przygotowania do podważenia systemu rządów królewsko-ambadorskich. Dość dobrze znamy plany i działania grupy magnatów skupionych wokół Adama Kazimierza Czartoryskiego przede wszystkim dzięki pracom Waleriana Kalinki i Jerzego Michalskiego (Kalinka 1991; Michalski 1960; 1991). Znacznie mniej możemy powiedzieć o sytuacji politycznej na Litwie w przeddzień Sejmu Czteroletniego. W szczególności wymaga bliższego zbadania niezrealizowany projekt antykrólewskiej konfederacji litewskiej z 1788 r. Niepełnego i nieściśłego w szczegółach opisu tej inicjatywy dokonał dotąd jedynie Bronisław Dembiński na początku XX wieku (Dembiński 1913).

Od 1778 r. nie ujawniała się na Litwie silniejsza opozycja antykrólewska. Dzięki lojalnej współpracy wojewody wileńskiego Karola Radziwiłła „Panie Kochanku” na kolejnych sejmach prowincja litewska miała w tym okresie stabilną większość posłów należących do obozu dworsko-radziwiłłowskiego. Żaden inny magnat litewski nie dysponował tak silnym zapleczem politycznym (Michalski 1987:258-259). W 1786 r. „Panie Kochanku” uzgadniał z królem kilkunastu kandydatów do poselstwa aspirując do obsadzania 25% ogółu posłów z Wielkiego Księstwa Litewskiego.

Jedenastu – czyli większość z nich – zostało wówczas wybranych. W negocjacjach ze Stanisławem Augustem pośredniczył doświadczony działacz sejmikowy, pisarz litewski Alojzy Sulistrowski (Poniatowski 1872:52, 62; Szczygielski 1994:295-296).

Wiosną 1788 r. dotychczasowy sojusz królewsko-radziwiłłowski zapewniający stabilność polityczną Litwy stanął pod znakiem zapytania. Wyraźnie wzrosła aktywność polityczna wojewody wileńskiego. Według opinii współczesnych znacznie powiększył swój dwór i przyjmował u siebie jeszcze więcej szlachty niż zazwyczaj, co musiało oznaczać gorączkowe starania o zdobycie masowego poparcia dla planowanej akcji politycznej, zbyt wczesne gdyby chodziło o sejmiki poselskie. Jednocześnie zadbał o pozyskanie większej gotówki. „Gazeta Lejdejska” z 14 marca 1788 r. podała wiadomość, że wydzierżawił swoje lasy kompanii rosyjskiej na lat 6 biorąc zaliczkę w wysokości 80 tys. dukatów. Na wieść o wybuchu wojny rosyjsko-szwedzkiej w lipcu zapowiedział wyprawę na Rygę na czele swej milicji. Antyrosyjsko nastrojona opinia publiczna widziała w tym znak, że książe chce w sprzyjającej koniunkturze pomścić krzywdy doznane od Rosji w latach sześćdziesiątych z pomocą pruską (Kalinka 1991:66; Michalski 1987:259). Opiniom takim musiało sprzyjać utrzymywanie przez księcia „Panie Kochanku” korespondencji z królem pruskim. Chociaż jeszcze w czerwcu nie wykraczała ona poza uprzejme frazesy, ale w okresie narastającego napięcia między dworami pruskim i rosyjskim czyniła zeń potencjalnego opozycjonistę.¹

Przed sejmikami poselskimi 1788 r. nie doszło do jawnego zerwania wojewody wileńskiego z królem. Jeszcze zimą korespondował ze Stanisławem Augustem i jego bratem, prymasem Michałem Poniatowskim, prosząc o protekcję dla swoich klientów w staraniach o awans w hierarchii urzędów wojewódzkich.² 18 maja król przesłał mu druk zapowiadający sejmiki z wezwaniem do zatroszczenia się o ich wynik. Niepewność co do lojalności Radziwiłła mogła się pojawić dopiero w lipcu, gdy zwlekał on ze zwykłym uzgadnianiem kandydatur na posłów litewskich. Na powtarzaną prośbę króla o przysłanie do Warszawy Alojzego Sulistrowskiego z instrukcjami pozwalającymi uwzględnić życzenia wojewody litewskiego odpowiedział z kilkudniowym opóźnieniem, że przyczyną zwłoki była konieczność porozumienia się ze wspomnianym pisarzem litewskim, czy podejmie się swojej zwykłej misji.³ Tłumaczenie nie było może w pełni przekonywujące, ale wypracowane w poprzednich latach procedury układania wspólnej listy kandydatów na posłów w następujących dniach zostały przeprowadzone.

Równocześnie Karol Radziwiłł obiecywał ścisłą współpracę na sejmikach opozycyjnie nastawionemu do dworu hetmanowi wielkiemu litewskiemu Michałowi Ogińskiemu. Hetman już 7 maja proponował mu wzajemne wspieranie na sejmikach swoich kandydatów na posłów. Za pośrednictwem Ignacego Lachnickiego i stolnika słonimskiego Adama Szukiewicza obaj magnaci podjęli negocjacje i osobiście ustalili swoje propozycje na sejmiki litewskie. Ich korespondencja z tego okresu dotyczy niemal wyłącznie rozstrzygnięcia sporów majątkowych.⁴ Konspiracja miała niewątpliwie na celu uspienie czujności stronników królewskich. Nieliczne listy poruszające temat

¹ Warszawa, AGAD, Arch. Radziwiłłowskie, Dz. IV, Kop. 35, K.Radziwiłł do Fryderyka Wilhelma II, 19 czerwca 1788, s. 219.

² Warszawa., AGAD, Arch. Radziwiłłowskie, Dz. IV, Kop. 35, K.Radziwiłł do M.Poniatowskiego, Ołyka 16 stycznia 1788, s. 203-204; Dz. III 27 D, Stanisław August do K.Radziwiłła, Warszawa 20 stycznia 1788, s. 1.

³ Warszawa, AGAD, Arch. Radziwiłłowskie, Dz. III, Stanisław August do K.Radziwiłła, Warszawa 18 maja 1788, s. 6, Warszawa 2 lipca 1788, s. 8. i Warszawa 10 lipca 1788, s. 9.

⁴ Warszawa, AGAD, Arch. Radziwiłłowskie, Dz. IV, Kop. 35, K.Radziwiłł do M.Ogińskiego, Nieśwież 10 i 20 czerwca 1788, s. 217-218; zniekształcony tekst pierwszego listu w: Radziwiłł 1906:113.

przygotowań do sejmików poselskich zachowane w Archiwum Radziwiłłowskim nie pozwalają stwierdzić, jaki był w rzeczywistości zakres ich współpracy. Z ich korespondencji wynika, że nie bez powodzenia starali się wpłynąć m.in. na sejmiki słonimski i inflancki. Większymi wpływami na tym terenie cieszył się „Panie Kochanku”. Kandydaci Ogińskiego – Ignacy Lachnicki i Adam Szukiewicz przepadli w wyborach mimo gorączkowych zabiegów swego protektora.⁵

Prowadzenie przez Radziwiłła podwójnej gry przedsejmikowych sojuszy nie skompromitowało go w oczach obu współpracowników, bo prawdopodobnie niewielki był zakres rozbieżności uzgodnionych kandydatur. Widać to na przykładzie sejmiku słonimskiego rozdwojonego z powodu konfliktu między Ogińskim a chorążym wielkim litewskim Stanisławem Sołtanem. Kandydatura tego ostatniego została wcześniej uzgodniona przez wszystkich zainteresowanych, a nieszczęśliwego kandydata hetmana litewskiego wspierał też bez powodzenia Stanisław August (Anusik 2001:365). Zatem tradycyjna współpraca na sejmikach stronnictwa dworskiego i radziwiłłowskiego została utrzymana. Ustalenie, w jakim stopniu książę „Panie Kochanku” zrealizował swoje plany wyborcze wymagałoby podjęcia szerszych badań. W literaturze przedmiotu przyjęło się, że zachował ponad dwudziestoprocentowy wpływ na nominacje posłów litewskich. Na czele posłów radziwiłłowskich w Sejmie znaleźli się Alojzy Sulistrowski i dworzanin wojewody litewskiego Michał Radziszewski (Michalski 1960:60 i n.; Szczygielski 1994:296 i n.).

Równocześnie z uzgadnianiem kandydatur do mandatów poselskich Karol Radziwiłł podjął zabiegi o uzyskanie pruskiego poparcia dla swoich planów antyrosyjskiej i antykrólewskiej zarazem akcji politycznej. W lipcu 1788 r. przybył do Berlina wysłany przez wojewodę wileńskiego szambelan Jan Petersen. List litewskiego magnata do Fryderyka Wilhelma II zawierał tylko formuły grzecznościowe, ale można go interpretować jako ofertę współpracy: Wojewoda wileński dziękował za życzliwość adresata dla Rzeczypospolitej w imieniu prowincji litewskiej, podkreślając, że stoi na jej czele. Obiecywał dołożyć wszelkich starań, aby stać się godnym łask króla pruskiego „nawet za cenę swojej krwi”. Na koniec informował, że doręczyciel listu cieszy się jego pełnym zaufaniem i został obarczony misją zapewnienia adresata o „całkowitym podporządkowaniu się wszystkim jego rozkazom”.⁶ Właściwy sens nadawała mu powierzona Petersenowi misja wyjednanie zgody na zakup na kredyt w Królewcu broni dla 4 tys. ludzi i sukna na 3 tys. mundurów oraz zdobycia gotówki poprzez korzystną sprzedaż w Memlu towarów pochodzących z lasów radziwiłłowskich i zaciągnięcie kredytu na hipotekę dóbr birżańskich.⁷ Wielkość zamówienia świadczyła, że nie mogło chodzić o dobrojenie milicji radziwiłłowskiej, której liczebność nie przekraczała dotąd, według badań Marii Pasztor, 2 tys. żołnierzy, ale o jej forsowną rozbudowę (Pasztor 1994:143-144). Dla istniejącej już milicji nie trzeba by było zamawiać nagle tylu nowych mundurów.

Latem 1788 roku rozpoczęli zabiegi o pruskie poparcie również magnaci z Korony. Ignacy Potocki proponował Fryderykowi Wilhelmowi II sojusz wymierzony przeciw obozowi królewsko-ambadorskiemu w imieniu „partii puławskiej” (Zielińska 1984:4.; Kucharski 2000:22-23). Wojewoda kaliski Antoni Sułkowski zaoferował dworowi pruskiemu wywołanie antyrosyjskiej

⁵ Warszawa, AGAD, Arch. Radziwiłłowskie, Dz. V 10716/II, M.Ogiński do K.Radziwiłła, Słonim 7 sierpnia 1788, s. 135. i Słonim 22 sierpnia 1788, s. 137.

⁶ Warszawa, AGAD, Arch. Radziwiłłowskie, Dz. IV, Kop. 35, K.Radziwiłł do Fryderyka Wilhelma II, 20 lipca 1788, s. 226.

⁷ Warszawa, AGAD, Arch. Radziwiłłowskie, Dz. IV, Kop. 35, Instruction donnée à Mr Jean de Petersen chambelan du Roi à Nieśwież 20 lipca 1788, s. 226.

konfederacji w Wielkopolsce. Dzięki nawiązanej współpracy z księciem Antonim Stanisławem Światopełkiem Czetwertyńskim miały do niej dołączyć województwa ruskie.⁸ Żadna z tych propozycji nie wzbudziła na razie zainteresowania władz pruskich.

Dopiero ujawnienie planów sojuszu polsko-rosyjskiego stworzyło w stolicy Prus podatny grunt dla prywatnej dyplomacji polskich magnatów. Instrukcje dla posła pruskiego w Warszawie z 8 i 16 września nakazywały mu niezwłoczne sformowanie stronnictwa pruskiego w Polsce ze składających wcześniej ofertę współpracy lub związanych interesami finansowymi z dworem pruskim magnatów i ich politycznych przyjaciół. Wymieniały w szczególności Michała Ogińskiego, Karola Radziwiłła, biskupa kujawskiego Józefa Rybińskiego, Antoniego Sułkowskiego, marszałka Rady Nieustającej Ignacego Przebendowskiego oraz Potockich (Michalski 1991:53, 59; Kalinka 1991:89). Rzeczywisty kierownik pruskiej dyplomacji – Hertzberg starał się szczególnie, aby nakłonić do ścisłej współpracy z Ludwigiem Buchholtzem księcia Karola Radziwiłła.⁹

9 września ponownie gościł w Berlinie dworzanin wojewody wileńskiego. Jego instrukcje znamy wyłącznie ze źródeł pruskich. W imieniu swojego mocodawcy ofiarował królowi pruskiemu gotowość zawiązania antyrosyjskiej i antykrólewskiej konfederacji. Tym razem propozycja współpracy została podjęta, jednak obie strony zachowały daleko idącą ostrożność. Hertzberg, który prowadził rozmowy z Petersenem, w imieniu króla ogólnikowo zapewnił Radziwiłła o pruskiej protekcji dla niego i sugerował mu, aby uzgadniał swoje plany z posłem pruskim w Warszawie Ludwigiem Buchholtzem.¹⁰

O ile korespondencja samego Radziwiłła była nader ostrożna, o tyle bez ogródek formułował swoje plany polityczne hetman wielki litewski Michał Ogiński powołujący się stale na zgodną współpracę z wojewodą wileńskim. 21 września 1788 r. pułkownik Ignacy Lachnicki doręczył berlińskiemu ministerium list Ogińskiego z prośbą o pruską pomoc dla storpedowania planów Stanisława Augusta zawarcia antytureckiego sojuszu z Rosją. Zaręczał, że cała szlachta Wielkiego Księstwa Litewskiego czuje się zaniepokojona perspektywą powiększenia władzy królewskiej i ugruntowania wpływów rosyjskich w Rzeczypospolitej. Kiedy Stanisław August wniesie projekt sojuszu pod obrady sejmu, jest gotowa zawiązać zbrojną konfederację pod przewodnictwem jego i wojewody wileńskiego. Od Fryderyka Wilhelma II litewscy magnaci oczekiwali pomocy zbrojnej i dyplomatycznej. Uważali ją za niezbędny warunek swego wystąpienia, w przeciwnym razie wybierając zupełną bierność. Postulatu tego nie formułowali otwarcie nawet w korespondencji z królem pruskim, poprzestając na przejrzystej aluzji. Hetman powołał się na niedawną interwencję pruską w Holandii i zapytał, czy

... Jego Królewska Mość pozostawiłaby biednych Polaków na łasce tego mocarstwa [Rosji].¹¹

Jako współautora tej inicjatywy wymieniał hetman swojego kuzyna - wojewodę wileńskiego. Ze swej strony obiecywał stanąć na czele konfederacji litewskiej. Powołanie się na bliskie

⁸ Berlin, GStA, Rep. 96 147C, Vol. IV, K.Finckenstein i E.Hertzberg do Fryderyka Wilhelma II, Berlin 4 września 1788, k. 7.; Dembiński 1913:86, 513.

⁹ Berlin, GStA, Rep. 96 147C, Vol. IV, E.Hertzberg do Fryderyka Wilhelma II, Berlin, 9 września 1788, k. 19.

¹⁰ Berlin, GStA, Rep 96 147 C, Vol. IV, Hertzberg do Fryderyka Wilhelma II, Berlin 9 września 1788, s. 19; Kalinka 1991:89.

¹¹ Berlin, GStA, Rep. 96 147C, Vol. IV, Copie d'une lettre du Comte Ogiński au Roi, k. 43-44; Por. Dembiński 1913:94-95.

pokrewieństwo z Radziwiłłem miało uwiarygodnić jego ścisłą współpracę, mimo iż nie podpisał listu. Najwyraźniej Ogiński uważał udział kuzyna w przedsięwzięciu za główny atut swojej oferty, chociaż eksponował w nim własną rolę jako dobrze ustosunkowanego wysokiego urzędnika prowincji litewskiej, mogącego liczyć na swoich stronników na przyszłym sejmie.¹²

Czy można jednak uznać hetmana Ogińskiego za wyraziciela poglądów „Panie Kochanku”? Wszystkie listy i memoriały adresowane do króla pruskiego, które dotyczyły planów antykrólewskiej konfederacji podpisywał tylko hetman litewski. Również w zachowanej korespondencji Karola Radziwiłła brak bezpośrednich dowodów politycznego porozumienia między obu litewskimi magnatami. Ich listy wiarygodnie tłumaczą ożywione kontakty sporami majątkowymi i nie może dziwić deklarowane powierzenie doręczycielom szczegółów negocjacji dotyczących kompromisu w tak delikatnej kwestii.¹³ Zatem dopiero w kontekście raportów pruskiego ministra Ewalda Friedricha Hertzberga dla Fryderyka Wilhelma II należy odczytać omówiony list Karola Radziwiłła jako propozycję zawarcia porozumienia politycznego. Wojewoda wileński umiejętnie prowadził podwójną grę równocześnie występując jako lojalny poddany Stanisława Augusta i filar tworzącego się stronnictwa pruskiego w Polsce. Deklaracje polityczne składał ustnie za pośrednictwem zaufanych wysłanników, tak by nie mogła go skompromitować własna korespondencja.

Misja Lachnickiego w Berlinie miała miejsce po przyjęciu przez Fryderyka Wilhelma II konfrontacyjnego kursu wobec wpływów rosyjskich w Polsce. List Ogińskiego i dodatkowe wyjaśnienia Lachnickiego przekonały Hertzberga do skorzystania z oferty litewskich magnatów. Przedstawił do aprobaty Fryderyka Wilhelma II dwa warianty działania uzgodnione z wysłannikiem hetmana wielkiego litewskiego. W obu przewidywał poczesne miejsce dla konfederacji pod łaską Ogińskiego. Jeśli Katarzyna II nie odstąpi od sojuszu zaczepno-odpornego z Polską, król pruski przeciwstawi mu własną propozycję przymierza, dając sygnał do zawiązania antyrosyjskiej rekonfederacji. W przeciwnym razie popierana przez większość szlachty „konfederacja patriotyczna pod auspicjami Prus” posłużyłaby do odebrania Stanisławowi Augustowi zwierzchnictwa nad armią i oddania jej w ręce stronnictwa propruskiego.¹⁴ Hertzberg przewidywał, że sprzeciwiając się otwarcie planom aukcji wojska mógłby storpedować tak pożądane współdziałanie z polską opozycją. Zaproponowane rozwiązanie miało sprawić, aby plany powiększenia polskiej armii przestały być groźne dla monarchii Hohenzollernów. Po rozmowie z Lachnickim Hertzberg sporządził projekt odpowiedzi królewskiej na list hetmana wielkiego litewskiego. Zredagował ją w ten sposób, aby przyszły marszałek konfederacji mógł ją pokazywać potencjalnym zwolennikom, jako oficjalną deklarację Fryderyka Wilhelma II.¹⁵

Jednak w ostatecznej wersji pisemna odpowiedź dworu pruskiego na ofertę Ogińskiego nie dawała podstaw do szybkiej akcji. Fryderyk Wilhelm II pozostawił sobie decyzję, czy i jakiej pomocy będzie miał udzielić, zobowiązawszy się, że „podejmie wszystkie środki, które okoliczności uczynią niezbędnymi” w przypadku, gdyby dla narzucenia traktatu z Rosją powstała

¹² Berlin, GStA, Rep. 96 147C Vol. IV, E.Hertzberg do Fryderyka Wilhelma II, Berlin 21 września 1788, k. 38.

¹³ Warszawa, AGAD, Arch. Radziwiłłowskie, Dz. V 10716/II, passim; Dz. IV 35, K.Radziwiłł do M.Ogińskiego, Nieśwież 10 i 20 czerwca 1788, s. 217.

¹⁴ Berlin, GStA, Rep. 96 147C, E.Hertzberg do Fryderyka Wilhelma II, Berlin 21 września 1788, k. 38-39.

¹⁵ Berlin, GStA, Rep. 9 Polen 27-226, E.Hertzberg do Fryderyka Wilhelma II, Berlin 28 września 1788, k. 16.; Dembiński 1913:95-96.

w Polsce „nielegalna konfederacja”. Od polskich sprzymierzeńców wymagał uzgadniania wszystkich posunięć ze swoim poselstwem w Warszawie. W warstwie stylistycznej odpowiedź królewska eksponowała przyjaźń „ze szlachetnym narodem polskim i litewskim” (w domyśle przeciwstawionym królowi Stanisławowi Augustowi Poniatowskiemu) jako główną pobudkę ewentualnej interwencji, która miałaby nie dopuścić do narzucenia mu niechcianych związków, wciągających go w „niechybną, destrukcyjną wojnę”.¹⁶ Choć mocno enigmatyczna, taka pisemna deklaracja pruskiego protektora mogła posłużyć wojewodzie wileńskiemu i hetmanowi wielkiemu litewskiemu jako celny argument przy kaptowaniu zwolenników przyszłej konfederacji. Wstrzymywała ich jednak przed jej zawiązaniem.

Jedyny dotąd badacz dyplomacji litewskich magnatów w Berlinie w 1788 roku, Bronisław Dembiński niedokładnie odczytał list Fryderyka Wilhelma II. Stwierdził, że król pruski powołuje się na deklarację Buchholtza na sejmie sprzeciwiającą się projektowi sojuszu polsko-rosyjskiego, podczas gdy w datowanym 28 września 1788 r. liście monarcha obiecywał dopiero złożenie takiej deklaracji (Dembiński 1913:96).¹⁷ Dembiński wyraźnie nie docenił finezji sformułowań odpowiedzi dla Ogińskiego. Przypisał królowi pruskiemu obietnicę, że w razie nacisków na podpisanie przez Rzeczpospolitą sojuszu z Rosją „uczyni wszystko, aby jej bezpieczeństwo i wolność podtrzymać”. W powoływaniu się na gwarancję z 1773 roku jako uzasadnienie pruskiej interwencji Dembiński dopatrywał się dużej niezręczności (Dembiński 1913:96).¹⁸ W rzeczywistości obietnica pomocy została tak zredagowana, by budziła zaufanie Polaków, a jednocześnie umożliwiała jej odmówienie w zgodzie z treścią deklaracji. Król pruski zobowiązywał się, że „podejmie wszystkie środki, które okoliczności uczynią niezbędnymi” w przypadku, gdyby dla narzucenia traktatu z Rosją powstała w Polsce „nielegalna konfederacja”:

... si [...] on veut le pousser par la force et par une confédération illégale, je prendrai toutes les mesures, que les circonstances rendront nécessaires [podkr. moje – M.K.].¹⁹

Nie jest to równoznaczne z sugerowaną przez Dembińskiego obietnicą pełnego poparcia opozycji. Fryderyk Wilhelm II w zawołowany sposób zastrzegał sobie decyzję, czy i jakiej pomocy ma udzielić, tak, aby adresaci jego deklaracji nie dostrzegali tego warunku. Użyte w tym kontekście powołanie się na gwarancję ustroju Rzeczypospolitej miało wywrzeć wrażenie, że król pruski korzysta ze swych praw gwaranta tylko w obronie swobód narodu polskiego.

Kierujący pruską polityką zagraniczną minister Hertzberg przywiązywał duże znaczenie do układów z Ogińskim i Radziwiłłem. Poszukiwał w raportach z Warszawy Ludwiga Buchholza informacji o ich działaniach i nie mógł się doczekać zawiązania antykrólewskiej konfederacji na Litwie. Podtrzymał tę opinię nawet w zmienionej sytuacji politycznej, kiedy stronnictwo pruskie zdobyło zdecydowaną większość na sejmie warszawskim i kierowało pracami ustawodawczymi.²⁰

¹⁶ Berlin, GStA, Rep. 9 Polen 27-226, Fryderyk Wilhelm II do M.Ogińskiego, Berlin 28 września 1788, k.16; por. Dembiński 1913:96.

¹⁷ Por. Berlin, GStA, Rep. 9 Polen 27-226, Fryderyk Wilhelm II do M.Ogińskiego, Berlin 28 września 1788, k.16.

¹⁸ Por. Berlin, GStA, Rep. 9 Polen 27-226, Fryderyk Wilhelm II do M.Ogińskiego, Berlin 28 września 1788, k.16.

¹⁹ Berlin, GStA, Rep. 9 Polen 27-226, Fryderyk Wilhelm II do M.Ogińskiego, Berlin 28 września 1788, k.16.

²⁰ Berlin, GStA, Rep. 96 147 C, Vol. IV, E.Hertzberg do Fryderyka Wilhelma II, Berlin, 21 października 1788, k. 124; por. Warszawa, AGAD, Arch. Radziwiłłowskie, Dz. V 5153, E.Hertzberg do K.Radziwiłła, Berlin 27 października 1788, s. 9; Kalinka 1991:171-172.

Tak gwałtowny rozwój orientacji pruskiej spowodowały dwie deklaracje złożone przez pruskiego posła w Warszawie. 13 października 1788 r. Buchholtz przekazał marszałkowi sejmowemu Stanisławowi Małachowskiemu oficjalny protest przeciw projektowi sojuszu z Rosją i propozycję analogicznego sojuszu z Prusami, gdyby pruska interwencja dyplomatyczna okazała się nieskuteczna. 20 listopada została odczytana w sejmie druga deklaracja dworu berlińskiego zawierająca zrzeczenie się przez Fryderyka Wilhelma II praw gwaranta wewnętrznego ustroju Rzeczypospolitej i obietnicę bronięcia jej niepodległości (Kalinka 1991:142 i n.; Dutkiewicz 1988:30-32; Lord 1984:54-56). Stanowczo podjęty przez patriotów program aukcji wojska zmusił Hertzberga do rewizji polityki wobec sejmu. Uznał, że w tych warunkach trzeba zrezygnować z idei rekonfederacji, gdyż wiązałyby się nieuchronnie z niepożądanym przez Prusy powiększeniem polskich sił zbrojnych. Jednak sternik pruskiej polityki zagranicznej nie odrzucił współpracy autorów konfederacyjnych planów.²¹

Przeciwnego zdania był Lucchesini. Próbował przekonać swego zwierzchnika, że Ogiński i Radziwiłł mogliby jedynie zawiązać konfederację o zasięgu ograniczonym do samej prowincji litewskiej, niezdołną do realizacji celów polityki pruskiej w Polsce. Poseł pruski starał się nawet na własną odpowiedzialność opóźnić lub uczynić bezcelowym ponowny wyjazd do Berlina ich emisariusza.²²

W tej sytuacji Karol Radziwiłł nadal unikał wyraźnych politycznych deklaracji, toteż wygodniej mu było nie angażować się wprost w prace sejmowe. Wojewoda wileński został wymieniony wśród dziewięciu senatorów odsuniętych od obrad ze względu na nieukończone procesy sądowe i kondemnaty. Konfederację sejmową podpisał dopiero 3 listopada. Powodem zwłoki mogły być nie tylko trudności ze zdobyciem 1,2 tys. dukatów „na uspokojenie kondemnaty”, lecz również oczekiwanie na sygnały, czy korzystniej będzie zasiąść w senacie, czy stanąć na czele antysejmowej konfederacji. Jednak i później nie przejawiał żadnej aktywności na posiedzeniach Sejmu, nie mamy nawet żadnego dowodu, że w nich uczestniczył. Nie wygłosił ani jednego przemówienia i votum senatorskiego.

W połowie listopada Radziwiłł i Ogiński najwyraźniej mieli już dość wyczekiwania na wyraźniejsze dyrektywy z Berlina i postanowili wyprawić do króla pruskiego pułkownika Lachnickiego zaopatrzonego w dwa listy i pełnomocnictwa do uzyskania pełniejszej gwarancji pruskiej protekcji dla obu magnatów. Zaniepokojeni pogłoskami o spodziewanym zbliżeniu rosyjsko-pruskim prosili Fryderyka Wilhelma II o pisemną gwarancję uwzględnienia ich interesów w przypadku porozumienia z Rosją i zwrotu ziem, które mogłyby im zostać skonfiskowane.²³

Pełen uprzejmych frazesów krótki list wojewody wileńskiego zawierał czytelną deklarację współpracy z Prusami. Wyrażał wdzięczność za troskę o pomyślność Rzeczypospolitej, co należy interpretować jako pełną aprobatę dla deklaracji Buchholza, oraz osobistą protekcję. W zamian obiecywał „zupełne poddanie jego woli” i „wypełnianie jego zamiarów ze wszystkich sił”, a nawet „przelanie własnej krwi dla jego chwały”. Zamieszczona na końcu prośba o przesłanie rozkazów przez doręczyciela tego listu – pułkownika Ignacego Lachnickiego nadała właściwy sens

²¹ Berlin, GStA, Rep. 96 147C, Vol. V, E.Hertzberg do Fryderyka Wilhelma II, Berlin 4 listopada 1788, k. 5.

²² Berlin, GStA, Rep. 96 147C, Vol. V, G.Lucchesini do E.Hertzberga, Warszawa 28 listopada 1788, k. 98; por. Dembiński 1913:176. – utrzymuje, że Lucchesini „polecał niedawno właśnie pułkownika Lachnickiego, który do Berlina spieszył z żądaniem przymierza” bez podania źródła tej informacji.

²³ Berlin, GStA, Rep. 96 157 B Polen Generalia, Vol. I: 1786-1788, Hertzberg do Fryderyka Wilhelma II, Berlin 15 grudnia 1788, k. 48.

pompatycznym sformułowaniom.²⁴ Radziwiłł potwierdzał gotowość udziału w antykrólewskiej akcji politycznej. Swoim zwyczajem powierzał ważne informacje zaufanemu posłańcowi. List stanowił tylko uwierzytelnienie jego słów.

Nie mamy dowodu, że przywieziony także przez Lachnickiego list Michała Ogińskiego do Fryderyka Wilhelma II wyrażał również poglądy wojewody wileńskiego. Jednak wydaje się niemożliwe, by Radziwiłł nie znał i nie aprobował jego treści, skoro listy litewskich magnatów powstały niemal równocześnie w Warszawie w gorącej atmosferze obradującego Sejmu i zostały wspólnie wysłane. Tym bardziej, że kilka dni po Lachnickim wyruszył osobisty posłaniec księcia „Panie Kochanku”, szambelan Jan Peterson wioząc kolejny jego list do króla pruskiego z prośbą o pożyczkę 500 tys. dukatów pod zastaw dóbr birżańskich.²⁵

Pułkownik Lachnicki przybył w nowej misji do Berlina na początku grudnia 1788 r. Przywiezione przezeń listy hetmana wielkiego litewskiego i wojewody wileńskiego nie odpowiadały pruskim oczekiwaniom.

Hetman wielki litewski starał się wykazać, że dotychczasowa polityka Sejmu dobrze służy emancypacji Rzeczypospolitej spod wpływów rosyjskich i zacieśnieniu związku z Prusami. Za argumenty posłużyły mu uchwała o aukcji wojska do 100 tys., ustanowienie Komisji Wojskowej i nota z żądaniem ewakuacji wszystkich żołnierzy rosyjskich z terenu Polski. Wyrażał pogląd, że prowadzona przez Sejm polityka powinna zostać przypieczętowana szybkim podpisaniem sojuszu z Prusami. Na koniec prosił o ujawnienie planów króla pruskiego na wypadek opróżnienia tronu polskiego.²⁶

Kończąca list prośba Ogińskiego miała przygotować grunt do oparcia postulowanego przymierza prusko-polskiego na elekcji na tron Rzeczypospolitej kandydata popieranego przez Fryderyka Wilhelma II. Mogła być sondażem przed zaproponowaniem polskiej korony przedstawicielowi dynastii pruskiej. W kręgach opozycji magnackiej już wcześniej brano pod uwagę powierzenie korony polskiej któremuś z Hohenzollernów. Dobrze poinformowany poseł duński w Warszawie informował o tym swój dwór już w połowie listopada. Znaleźli się nawet tacy, którzy chcieli przekonać do tej inicjatywy Otto Magnusa Stackelberga.²⁷

Za hipotezą, że myśli zawarte w liście Ogińskiego musiały być skonsultowane w szerszym gronie przemawia również postępowanie Lachnickiego. Próbował on odegrać w Berlinie rolę dyplomaty wypełniającego oficjalną misję z polecenia dominującego na Sejmie stronnictwa patriotycznego. Nawiazywał kontakty z funkcjonariuszami służby zagranicznej innych państw, uniemożliwiając utrzymanie w tajemnicy prowadzonych rozmów.²⁸ Złożył na ręce ministra Ewalda Hertzberga zwięzły memoriał prezentujący cele większości sejmowej. Ostrzegał w nim władze Prus, że jeśli nie podejmą szybko negocjacji mających na celu podpisanie formalnego

²⁴ Berlin, GStA Rep. 96 147C, Vol. V Copie d'une lettre du Pce Radziwill adresée au Roi en date du 23 Novembre 1788, s. 38.

²⁵ Berlin, GStA, Rep. 96 147 C, Vol. V, E.Hertzberg do Fryderyka Wilhelma II, Berlin 16 grudnia 1788, k. 114; Dembiński 1913:523.

²⁶ Berlin, GStA, Rep. 9 Polen 27-226, M.Ogiński do Fryderyka Wilhelma II, Warszawa 26 listopada 1788, k. 35-37; por. Dembiński 1913:175; Zielińska 1991:57.

²⁷ Kopenhaga, Rigsarkivet, Tysko Kancellis Underigske Afdeling, Polen, Depecher 1788-1789, N.Rosenkrantz do A.Bernstorffa, Nr 54, Warszawa 12 listopada 1788, s. 3; Paryż, MAE, Pologne 315, J.Aubert do A.Montmorina, Nr 28, Warszawa 30 sierpnia 1788, k. 262; Zielińska 1991:48, 231.

²⁸ Paryż, MAE, Prusse 209, A.d'Esterno do A.Montmorina, Nr 46, Berlin 16 grudnia 1788, k. 313. i Prusse 210, Nr 48, Berlin 6 stycznia 1789, k. 6.

sojuszu z Rzeczpospolitą, zniweczą zdobyte w Sejmie zaufanie. W rozmowie z Hertzbergiem żądał wyraźnej deklaracji podjęcia rokowań.²⁹

Misja Lachnickiego zakończyła się fiaskiem. Fryderyk Wilhelm II nie udzielił jego mocodawcom wskazówek, czy mają przygotowywać się do powołania rekonfederacji, czy włączyć się aktywniej do prac sejmowych. W sprawie przymierza dał wymijającą odpowiedź, że nie ma z kim prowadzić pertraktacji, skoro Stanisław August jest mu przeciwny, a patrioci nie zawiązali stosownej konfederacji. Nie ujawnił też swoich preferencji związanych z przyszłą elekcją.³⁰ Stosunek władz pruskich do Radziwiłła nie zmienił się ani na jotę. Hertzberg stale unikał wiążących deklaracji, ale zgodnie z sugestiami Lucchesiniego widział w jego milicji jedyną poważniejszą siłę na Litwie (Kalinka 1991:172). Do przeceniania jej możliwości przyczyniły się zapewne wcześniejsze zamówienia wojewody wileńskiego na sprzęt wojskowy. Przesadzone szacunki siły milicji radziwiłłowskiej przeniknęły nawet do współczesnej historiografii (Krakowski, Rabowicz 1996:40).³¹

Również inni autorzy planów antykrólewskiej i antyrosyjskiej rekonfederacji wykorzystywali nazwisko Radziwiłła i to bez jego wiedzy i zgody. 2 grudnia 1788 r. żona hetmana Rzewuskiego zapewniała w imieniu męża ministra pruskiego Hertzberga, że działa on w porozumieniu z księciem Radziwiłłem i hetmanem Ogińskim.³² Tymczasem śladów owego porozumienia nie znajdujemy ani w memoriałach Rzewuskiego przedłożonych dworowi berlińskiemu, ani w korespondencji magnatów litewskich z tymże dworem. Również Antoni Sułkowski ponawiając w grudniu ofertę zorganizowania konfederacji koronnej przywódcę konfederacji litewskiej widział w osobie wojewody wileńskiego.³³ Możemy się tylko domyślać motywów. Nie stanowiły tajemnicy powiązania Radziwiłła z dworem pruskim. Chcąc podnieść atrakcyjność własnej oferty, warto było zaznaczyć, iż nie koliduje ona z planami wojewody wileńskiego, zwłaszcza że starający się o protekcję Fryderyka Wilhelma II magnaci nie mieli żadnych wpływów na Litwie. Nawet, jeśli „Panie Kochanku” zdołał utrzymać w tajemnicy szczegóły swoich planów politycznych, opinia publiczna była przekonana o jego antyrosyjskim nastawieniu.

Przygotowania do rekonfederacji i powiększenia milicji radziwiłłowskiej nie mogły długo pozostawać w tajemnicy. Stanisław August już we wrześniu znał plany hetmana wielkiego litewskiego i treść instrukcji udzielonych wysłanemu przezeń do Berlina pułkownikowi Lachnickiemu.³⁴ Długo jednak nie traktował poważnie wzmoczonej aktywności politycznej księcia „Panie Kochanku”. W grudniu zorientował się, że wojewoda wileński nie jest w stosunku do niego lojalny. Spróbował storpedować jego plany drogą interwencji dyplomatycznej w Berlinie. Tamtejszy rezydent króla Rzeczpospolitej, Bernard Zabłocki komunikował pruskiemu ministerium fragment listu króla polskiego z informacją, że Radziwiłł przygotowuje na luty przyszłego roku

²⁹ Berlin, GStA, Rep. 9 Polen 27-226, Les idées d'un Patriote. Mémoire présenté par le Colonel Lachnicky le 7 de Décembre, k. 39-40; Rep. 96 147 C, E.Hertzberg do Fryderyka Wilhelma II, Berlin 7 grudnia 1788, k. 99.

³⁰ Berlin, GStA, Rep. 96 147 C, własnoręczny dopisek Fryderyka Wilhelma II, k. 99; tamże, Fryderyk Wilhelm II do M.Ogińskiego, Berlin 16 grudnia 1788, k. 116; Dembiński 1913:176, 523.

³¹ Oceniał jej siłę na 6-10 tys.

³² Berlin, GStA, Rep. 96 147 C, Vol. V, Hertzberg do Fr.W.II Berlin 2 grudnia 1788, s. 85.

³³ Berlin, GStA, Rep. 9 Polen 27-226, Plan d'une Confédération Générale, k. 21-24; Kucharski 2000:33-34.

³⁴ Warszawa, AGAD, Zbiór Popielów 417, Stanisław August do A.Debolego, 17 września 1788, k. 564.

rekonfederację na Litwie.³⁵ Ten krok Stanisława Augusta został całkowicie zignorowany przez stronę pruską.

Niepowodzenie grudniowej misji Lachnickiego i wyraźnie antyrosyjski kierunek polityki sejmowej ostatecznie pogrzebały projekt litewskiej konfederacji. Nie była już potrzebna. Karol Radziwiłł pomyślał wówczas o korzystnym pozbyciu się nadmiernie rozwiniętej milicji prywatnej i wyposażenia wojskowego, których utrzymanie przekraczało jego możliwości finansowe. 15 grudnia marszałek konfederacji litewskiej Kazimierz Nestor Sapieha zawiadomił Sejm o projekcie wojewody wileńskiego ofiarowania na służbę Rzeczypospolitej w pełni wyekwipowanego „legionu” w sile 6200 żołnierzy.³⁶

Możliwe, że zaniechanie realizacji projektu antykrólewskiej konfederacji miało przyczyny nie tylko politycznej natury. Jej główny organizator – wojewoda wileński trawiony chorobą stopniowo wycofywał się z życia politycznego. Współcześni nie dostrzegali tego zanim nie opuścił ostatecznie Warszawy w marcu 1789 roku. Wiemy, że latem, po całkowitej utracie wzroku udał się na kurację do Wrocławia (Michalski 1987:260). Prawdopodobnie symptomy choroby ograniczały jego aktywność już wcześniej. Stan zdrowia nie pozwalał mu nie tylko na uczestnictwo w obradach sejmowych, ale nawet na skuteczne zarządzanie majątkiem. Zmniejszały się rozmiary jego korespondencji i coraz częściej wypełniały ją informacje o własnej niemocy.³⁷

Zachowana baza źródłowa nie pozwala na ustalenie, jak daleko posunęły się przygotowania do realizacji projektu litewskiej konfederacji antykrólewskiej. Nie ma żadnych śladów agitacji prowadzonej wśród szlachty Wielkiego Księstwa, ale tak delikatna materia wymagała dyskrecji. Projektodawcy konfederacji mogli liczyć na lojalność swoich klientów i za ich pośrednictwem prowadzić ewentualne kaptowanie dalszych zwolenników. Nie znamy źródeł informacji Stanisława Augusta o ich przygotowaniach do zawiązania konfederacji w lutym. Świadczą one pośrednio o zaawansowaniu prac nad realizacją projektu. Jednak mogły być tylko echem zabiegów o pomoc pruską. Ignacy Lachnicki starał się przecież nadać rozgłos swojej grudniowej misji w Berlinie. Celową niedyskrecję mógł też popełnić niechętny litewskim magnatom pruski dyplomata w Warszawie Girolamo Lucchesini. Późniejsze losy „ofiary radziwiłłowskiej” każą myśleć sceptycznie o skali podjętych przygotowań. Wojewoda wileński do końca starał się o zdobycie na kredyt niezbędnego wyposażenia wojskowego z magazynów pruskich i pozyskanie odpowiednich rekrutów. Wytrwale zabiegał u Stanisława Augusta o nominacje oficerskie dla swoich klientów w powstającym regimencie. Zatem nie dysponował tak dużą siłą wojskową, jak przypuszczali współcześni, chociaż powiększył swoją prywatną milicję. Potwierdza to wszystkie podejrzenia o nieczyste intencje księcia formułowane wobec dawniejszej „ofiary radziwiłłowskiej”.³⁸

Powzięty przez Karola Radziwiłła i Michała Ogińskiego projekt antykrólewskiej konfederacji na Litwie nie różnił się istotnie od podobnych inicjatyw wysuwanych przez magnatów z Królestwa. Z jednej strony miał być wyrazem sprzeciwu większości szlachty wobec systemu rządów królewsko-ambadorskich, z drugiej był narzędziem do podniesienia pozycji politycznej jego

³⁵ Berlin, GStA, Rep. 96 147 D, Vol. I, Hertzberg do Fryderyka Wilhelma II, Berlin 2 stycznia 1789, s. 10.

³⁶ Diariusz Sejmu Ordynaryjnego pod zwiazkiem konfederacji generalnej obojga narodów w Warszawie rozpoczętego R.P. 1788, T. I, cz. 1-2, wyd. J.Luszczewski, Warszawa 1789, passim; por. Michalski 1987:259.

³⁷ Warszawa, AGAD, Arch. Radziwiłłowskie, Dz. IV, Kop. 35, K.Radziwiłł do M.K.Ogińskiego, Słuck 8 lutego 1790, s. 258.

³⁸ Warszawa, AGAD, Arch. Radziwiłłowskie, Dz. IV Kop. 35, K.Radziwiłł do N.N., 1790, s. 255. K.Radziwiłł do M.Morawskiego, b.d. [1790], s. 257; Dz. V 87, G.Lucchesini do K.Radziwiłła, Warszawa 18 lutego 1790, s. 13-14; Michalski 1987:259-260.

przywódców. Litewscy magnaci bali się podjąć ryzyka samodzielnego wystąpienia, uzależniając je od gwarancji czynnego poparcia Prus. Jednak nie chcieli poddać się kierownictwu pruskich dyplomatów, zaniehbując konsultacje z pruskim posłem w Warszawie. W tej sytuacji projekt konfederacji od początku skazany był na niepowodzenie. Tylko w krótkim okresie od września do grudnia 1788 roku był zbieżny z interesami dworu pruskiego, próbującego podważyć plany antytureckiego sojuszu polsko-rosyjskiego i wzmocnić swoją pozycję w Rzeczypospolitej, ale szybko okazało się, że lepszym do tego narzędziem jest większość sejmowa opozycyjna wobec króla.

References

- ANUSIK, Zbigniew. *Soltan (Pereświat-Soltan) Stanisław herbu własnego (1756-1836)*. PSB, z. 166, Warszawa-Kraków, 2001.
- Berlin, GStA, Rep. 9 Polen 27-226.
- Berlin, GStA, Rep. 96 157 B Polen Generalia, Vol. I.
- Berlin, GStA, Rep. 96 147C, Vol. IV.
- Berlin, GStA Rep. 96 147C, Vol. V.
- Berlin, GStA, Rep. 96 147 D, Vol. I.
- Diariusz Sejmu Ordynaryjnego pod związkiem konfederacji generalnej obojga narodów w Warszawie rozpoczętego R.P. 1788*, T. I, cz. 1-2, wyd. J.Łuszczewski. Warszawa, 1789.
- DEMBIŃSKI, Bronisław. *Polska na przełomie*. Lwów, 1913.
- DUTKIEWICZ, Józef. Prusy a Polska w dobie Sejmu Czteroletniego w świetle korespondencji dyplomatycznej pruskiej. In *Cztery lata nadziei. 200 rocznica Sejmu Wielkiego*. Red. H. Kocój, Katowice, 1988.
- KALINKA, Walerian. *Sejm Czteroletni*. Warszawa, 1991.
- Kopenhaga, Rigsarkivet, Tysko Kancellis Underigske Afdeling, Polen, *Depecher 1788-1789*.
- KRAKOWSKI, Bernard; RABOWICZ, Emil. *Zagadki Sejmu Czteroletniego*. Warszawa, 1996.
- KUCHARSKI, Maciej. *Działalność dyplomacji polskiej w Berlinie w latach 1788-1792*. Katowice, 2000.
- LORD, Robert Howard. *Drugi rozbiór Polski*. Warszawa, 1984.
- MICHALSKI, Jerzy. Sejmiki poselskie 1788 roku. In *Przegląd Historyczny*, 1960. T. LI;
- MICHALSKI, Jerzy. *Radziwiłł Karol Stanisław zwany Panie Kochanku h. Trąby*. PSB, 1987. T. XXX, z. 2.
- MICHALSKI, Jerzy. Opozycja magnacka i jej cele w początkach Sejmu Czteroletniego. In *Sejm Czteroletni i jego tradycje*. Red. Jerzy Kowecki. Warszawa, 1991.
- Paryż, MAE, Pologne 315.
- Paryż, MAE, Prusse 209.
- PASZTOR, Maria. Milicje magnackie Radziwiłłów: Michała Kazimierza „Rybeńki” i Karola Stanisława „Panie Kochanku” – skład, organizacja, funkcje. In *Trudne stulecia. Studia z dziejów XVII i XVIII wieku ofiarowane profesorowi Jerzemu Michalskiemu w siedemdziesiątą rocznicę urodzin*. Red. Ł.Kądziała, W.Kriegseisen, Z.Zielińska. Warszawa, 1994.
- PONIATOWSKI, Stanisław August. *Korespondencja krajowa ... z lat 1784 do 1792*. Poznań, 1872.
- RADZIWIŁŁ, Karol. *Listy Karola Stanisława Radziwiłła „Panie Kochanku” (1751-1790)*. Wyd. E.Łuniński, Warszawa, 1906.
- SZCZYGIELSKI, Wojciech. *Referendum trzeciomajowe. Sejmiki lutowe 1792 roku*. Łódź, 1994.
- Warszawa, AGAD, Arch. Radziwiłłowskie, Dz. III.
- Warszawa, AGAD, Arch. Radziwiłłowskie, Dz. IV.
- Warszawa, AGAD, Arch. Radziwiłłowskie, Dz. V.
- Warszawa, AGAD, Zbiór Popielów 417.
- ZIELIŃSKA, Zofia. *Potocki Roman Ignacy Franciszek*. PSB. Wrocław, 1984, T. XXVIII, z. 1.
- ZIELIŃSKA, Zofia. *„O sukcesji tronu w Polsce” 1787-1790*. Warszawa, 1991.

THE PROJECT OF ANTI-KING CONFEDERACY IN LITHUANIA IN 1788

Maciej Kucharski

University of Silesia in Katowice, Poland

Summary

In 1788 the oligarchs opposing the King Stanisław August Poniatowski attempted to wreck his plan of making an alliance with Russia. Their plan was to establish in coordination with Prussia a confederacy outside the structures of Polish-Lithuanian Parliament.

It is known that two Lithuanian oligarchs: Karol Radziwiłł (the then Voivode in Vilnius) and Michał Ogiński (the Commander-in-Chief of the Lithuanian Army) sketched a project of confederacy in Lithuania. Up until autumn 1788 both did not collaborate with the opposition and were very cautious in their political moves. Nearly all signs of their plans are to be found in secret correspondence with the Prussian King and authorities, depoted in *Geheimes Staatsarchiv*. In mid-September 1788 Colonel Ignacy Lachnicki, a trusted envoy of Ogiński, arrived to Berlin with an offer of revolting the Great Duchy of Lithuania against the King Poniatowski if Prussians granted their military and diplomatic backing. Both Lithuanian oligarchs mentioned were alerted by Poniatowski's plan of strengthening his authority and were afraid of increasing Russian influence in Polish and Lithuanian internal affairs, as a result of planned alliance with Russia against Turkey. They persuaded the Prussians that most of Lithuanian nobility would support the confederacy.

The initiative of Ogiński and Radziwiłł coincided with a decision of Prussia to make a pro-Prussian faction in the Polish-Lithuanian Commonwealth. From this moment onwards, Prussian diplomacy attempted to keep the Lithuanian oligarchs ready for armed rebellion. However, as early as in December 1788 Radziwiłł and Ogiński realised that majority in the Parliament shared their anti-Russian stand and attempted to establish close linkages with Prussia. The King of Prussia saw a chance of forwarding his plans through this channel as well.

Gauta 2006 m. lapkričio mėn.